

MUZEJSKI VJESNIK 15

MUZEJSKI VJESNIK

GLASILO MUZEJA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

Bjelovar, Čakovec, Čazma, Grabrovnica, Kalinovac, Koprivnica, Križevci, Kumrovac, Kutina, Sesvete, Sveti Ivan Zelina, Trakošćan, Varaždin, Varaždinske toplice, Veliki Tabor, Virje.

Broj 15/1992

Godina XV

Urednički kolegij:

Ana Bobovec (Kutina), Miroslav Klemm (Varaždin), Slavica Moslavac (Kutina),
Marina Šimek (Varaždin)

Tehnički urednik:

Svenibor Pohajda

Korektura:

Zdenka Belić, Ana Bobovec

Nakladnik:

Muzej Moslavine u Kutini

Za nakladnika:

Slavica Moslavac

Priprema i tisak:

»Grata« Bjelovar

Naklada: 650 primjeraka

»Muzejski vjesnik« izlazi jedamput godišnje.

Rukopisi se ne honoriraju i ne vraćaju.

Za sadržaj i lekturu tekstova odgovorni su autori.

»Muzejski vjesnik« solidarno financiraju muzeji sjeverozapadne Hrvatske.

nije jasno treba li i masivnu središnju kulu smestati u tu najraniju fazu. Grad je zidan od istog žutog pješčanika od kojeg se sastoji i brdo, a koristi se i dekorativna izmjena žutog pješčanika i bijelog travertina, posebno na istaknutim uglovima. Ta je pojava karakteristična za razdoblje romanike.

Tipološki srodne primjere nalazimo na širokom prostoru Štajerske (Lindek, Celje, Velenje, Podsrreda) i Slavonije (Milengrad, Belec, Lipovac...).

U razdoblju gotike grad se značajno proširuje a i povisuje. Zapravo s izuzetkom okruglih bastiona na zapadu i jugu, te nekih manjih pregradnji, tvrđava već u to doba postiže približno današnje dimenzije, kako tlocrtno tako i visinski. U nemogućnosti da u ovom prostoru detaljno opišemo sve nalaze iz dosadašnjih istraživanja, prilažemo rekonstrukciju najranije faze izgradnje izvedenu na temelju nalaza te komparativnom analizom srodnih objekata.

LITERATURA

1. Josip ADAMČEK "Trakošćansko vlastelinstvo"
2. Zdenko BALOG "Građevinska povijest Trakošćana"
3. Josip BUTURAC "Popis župa Zagrebačke biskupije"
4. CODEX DIPLOMATICUS
5. Kamil DOČKAL "Povijest pavlinskog samostana B.D. Marije u Lepoglavi"
6. Vjekoslav KLAIĆ "Povijest Hrvata"
7. Đuro SZABO "Spomenici kotara Ivanec" "Spomenici kotara Krapina i Zlatar"
8. Ivan STOPAR "Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na Slovenskem Štajerskem"

Stjepan Beleta, Popovača

DREVNA MOSLAVINA

(Prilog poznavanju povijesti Moslavine)

Moslavina, jedan od najpitomijih i najljepših predjela panonske Hrvatske, još uvijek nije detaljno naučno obrađena. Ovaj prikaz, kao prilog poznavanju povijesti Moslavine, samo je zbir već objavljenih istina pojedinih autora koji su dotakli Moslavinu u svojim opsežnijim studijama. Da se zaista radi o drevnoj Moslavini govore arheološki nalazi iz mlađeg kamenog, bakrenog i željeznog doba pronađeni na Marić gradini, Velikoj Mlinskoj Paklenici, Ribnjači, Voloderskim goricama i drugim lokalitetima razbacanim po obroncima Moslavačke gore. Prije seobe Hrvata tu su obitavala ilirska i keltska plemena, da bi kasnije rimski osvajači kraj pretvorili u pokrajinu Panonia Savia sa sjedištem u Sisciji. Nisku i osamljenu planinu i njen kraj bilježe starogrčki i rimski pisci: Strabon u svom djelu "Geographica", Plinije u čuvenoj enciklopedijskoj "Historia naturalis" i Ptolomej na svojoj karti.

Pod pojmom Moslavina smatralo se, gotovo do ukinuća kmetstva, staro feudalno utvrđenje smješteno uz Jelenski potok i plemićki posjed koji se prostirao od potoka Sredske i Kamenice na sjeveru, preko potoka Paklenice i Voloderca na istoku, Lonjom i Budaševsko-galdovskim jarčkom do Save i Odre s juga i na zapad do Ruča, Črneca i Česme. Tek kasnije se ime proširilo na cijelo područje današnje Moslavine od Lonje na jugu i zapadu do llove na istoku. O tvorbi imena "Moslavina" ima više pretpostavki. Neki ga autori izvode iz naziva "Mons Claudius", kako je dugo zvana Moslavačka gora. Smatralo se da naziv potječe od rimskog cara Claudia koji je tu navodno zasadio vinovu lozu, ali može dolaziti i od glagola "claudere" (zatvoriti), pa su u prijevodu planinu zvali i "Zaprta gora". Tumačenje je dosta logično jer je gora bila okružena (zaprt) sa svih strana starim utvrdama. Ima mišljenje da ime potječe od Mojslava, člana hrvatskog plemena Beloša, jednog od najranijih posjednika Moslavine. Izvode ga i iz imena "Monoslou" kako je često nazivano moslavačko utvrđenje.

Za Moslavinu je od velike važnosti bilo osnivanje Zagrebačke biskupije 1094. godine koja je imala velik

utjecaj na vjerski, kulturni i gospodarski razvoj kraja. Iz tog doba spominje se Čazma (Zaccsesan) u kojoj zagrebački biskup Stjepan II. osniva 1232. kolegijalni kaptol svoje biskupije. Već 1334. godine Čazmanski arhidakonat ima, prema popisu Zagrebačke biskupije, 38 župa s mnogo više naselja. Poslije provale i pustošenja tatarskih hordi, u 13. stoljeću, sagrađeni su u Moslavini Garić, Jelengrad, Košuta-grad, Moslavina, Gračanica i druga utvrđenja.

Po administrativnoj podjeli Slavonija je već početkom 12. stoljeća razdijeljena na županije koje su se sastojale od manjih plemenskih i vjerskih župa (comitatus). Župe s našeg područja: čazmanska, graička, moslavačka, gračenička, grđevačka, kalnička i rovišćanska pripadale su najvećoj, Križevačkoj županiji. Mnoga su vlastelinstva u doba Arpadovića nastala prelaženjem u privatni posjed cijelih starih župa ili njenih dijelova putem kraljevskih darovnica. Kralj (Sveta kruna) bio je vlasnik čitavog državnog teritorija. Darovani posjed vraćao se kraljevskom fisku u slučaju izumrća muškog roda posjednika ili zbog teških prekršaja prema vladaru. Srednjovjekovne župe i gradovi Garić i Gračanica često su mijenjale svoje gospodare te su najčešće bile u posjedu zagrebačkih biskupa. Dio posjeda darovano je i Garićkim pavlinima koji su imali samostan Blažene Djevice Marije podno Humke od 1295. do 1544. godine, kad su se, bježeći pred Turcima, sklonili u Lepoglavu. Turci su kasnije samostan srušili (razvaline Bele crkve), kao i ostale stare gradove razasute po Moslavačkoj gori, osim Moslavine.

Plemenska župa Moslavina, sa svojim istoimenim utvrđenjem, najdulje je održavala postojanost i njezin razvoj je imao veliki utjecaj na područje cijele Moslavine. Još krajem 12. stoljeća spominje se "vicebanus" Makarije iz plemena moslavačkih koji je, zajedno sa sinovima, kraljevskom darovnicom postao prvi od poznatijih vlasnika Moslavine. Oni obavljaju grad poslije najezde Tatara u 13. stoljeću. Već 1294. spominju Moslavinu povjesnice kao važno raskrižje, župski i trgovački centar s 24 sela i prostranim hos-

pitalom. Kraljevskim darovnicama, i ovaj je posjed često mijenjao vlasnike, od Mojslava do Makarija i sinova mu koji su se nazivali "moslavački", pa Babonića u 14. stoljeću i Čupora Moslavačkih u 15. do glasovitog ostrogonskog nadbiskupa, kardinala i najuglednijeg čovjeka na bečkom carskom dvoru u 16. stoljeću, kancelara Tome Bakača. On i brat mu Nikola sinovi su kolara Franje iz sela Erdöda u Szatmarskoj ugarskoj županiji. Kotač, ispod jelena, u starom grbu Erdödyjevih vjerojatno simbolički podsjeća na tog pretka. Ta slavna grofovska loza, od Tome Bakača i nasljednika mu sinovca Petra, dala je Hrvatskoj nekoliko uglednih muževa. Banovi Hrvatske, Slavonije i Dalmacije bili su: Petar, koji je po svom djedovskom zavičaju uzeo prezime Erdödy, zatim Tomo (Thomas Erdewdi comes perpetuus Montis Claudii Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae banus), Sigismund, Nikola i Ivan V. Erdödy su bili i kapetani žumberačkih uskoka te nasljedni župani Varaždinske županije. Moslavinu su posjedovali gotovo 5 stoljeća, sve do kraja 19. stoljeća, kad je zadnji moslavački Erdödy, Ivan Nepomuk, djedovinu prodao barunu Rothenthalu. Poslije njega vlasnici su bili grof Berthold, Leon Doret i Marko Bombelles, a nakon parcelacije posjednici većih površina su Miroslav Kulmer i Đuro Janeković. 1910. posjed je postao vlasništvo "Domänen und Terrain banck actien Gesellschaft" iz Budimpešte koja je vlastelinstvo raspardalirala u svrhu prodaje i kolonizacije. Veće dijelove uspio je vrlo Hrvat Mučnjak, upravitelj posjeda, sačuvati od naleta stranaca i prodati ga Seljačkim kreditnim zadrugama, Zemljišnim zajednicama i domaćim seljacima. Dvorci i dio imanja bili su jedno vrijeme pretvoreni u invalidski dom, a od 1934. do danas tu je Neuropsihijatrijska bolnica.

U doba Turaka Moslavina je slabo naseljena. Jedan dio pučanstva Erdödy odvođe u zapadnu Hrvatsku, Gradišće, Mađarsku i Slovačku. Poslije Turaka (17. st.) dolazi do velikih seoba sa zapada, povratnika na stara ognjišta, nešto prebjega iz Bosne i manje Vlaha, više u Vojnu krajinu nego u Moslavinu koja je u sastavu banske hrvatske. Doseljavanjem i krčenjem šuma nikla su nova naselja u komunikativnijim ravnicama, dok se stare utvrde po nepristupačnim brdima napuštaju, ostavljene postepenom propadanju i pretvaranju u ruševine. Primitivno prirodno poljodjelstvo, pojava filoksera, galopirajuće osiromašenje, bolesti, opća zaostalost, udomaćenje "bijeje kuge" nakon dijeljenja zadruga i nepovoljna

politika bečkog dvora, učinili su Moslavinu kroz 18. i 19. stoljeće, pa i kasnije, stalnim imigracionim područjem i vrlo zaostalim dijelom monarhije. Stranci su kupovali posjede ovdje 10 puta jeftinije, nego što su svoje prodavali. Seobe u Moslavinu nastavile su se do danas.

Za Marije Terezije, Josipa II. i Franje Josipa odstranjuju se staleži kao nositelji vlasti, a jača carski apsolutizam uz pomoć vojske, policije i školovane birokracije. Rapidno rastu troškovi države. Na grbaču podložnika svaljuju se tri puta veći porezi. Nasilnim skupljanjem poreza i nameta, kad su u ovrhama žandari i financi su vrlo bahato i okrutno se ophodili sa seljacima i kad su kundacima i batinama mnoge osakatili, dolazi do povećanja bijede i zaostalosti, ali i uznemirenosti i kriminala. Mnogi su se odmetnuli od zakona i, zajedno s vojnim bjeguncima (vojni rok 8 god.), stvarali prave razbojničke bande. U Moslavini je najpoznatiji odmetnik bio Joco Udmanić (ubijen u Potoku 1867.). O njemu su širom Moslavne pričavane, čak i danas, razne zgode, zapravo prave legende. Nemiri su često prerastali u prave seljačke bune, od kojih su neke ugušivane i vojskom. U Moslavini su najpoznatije bile 1754. za popisa žitelja i 1757. godine, zatim u Voloderu 1778. protiv regrutacije, 1800. i 1807. u Popovači, a najžešća u Potoku 1815. na 1816. kad je vojska poubijala 17 ustanika i opustošila selo. Seljak je dočekao i ukinuće kmetstva u velikoj bijedi i nezadovoljstvu, pa su moslavački "puntari" nastavili s pobunama i kasnije, protiv antihrvatske politike Khuen-Hedervarya i u doba Zele-nog kadra, ali uvijek protiv tlake, nepravdi, podčinjavanja i gušenih sloboda.

LITERATURA:

1. Vjekoslav Kalić: Povijest Hrvata, MH Zagreb
2. Sjepan Pavičić: Moslavina i okolina, Zbornik Moslavine
3. Marko Bedić: Povijest dvoraca Popovače i okolnih mjesta, 1934 — 1974. bolnica Popovača
4. Juraj Čuk: Stara prošlost Garića i njegova kraja
5. Juraj Čuk: Zagrebačka županija oko 13. stoljeća
6. Stjepan Beleta: Erdödy od "Zaprte gore", Kaj 4/1991.

Vladimir Kalšan, Muzej Međimurja Čakovec

ČAKOVEČKI PAROMLIN I MUNJARA D.D.

Jedna od najstarijih manufakturnih i industrijskih grana u Međimurju bez sumnje je mlinarstvo. Prvi pogoni industrijske prerade žitarica datiraju iz 1834. godine kada je Ivan Kaupa kod današnjeg glavnog kolodvora u Čakovcu izgradio paromlin. Kaupov je paromlin radio do 1866. godine često mijenjajući vlasnike. Te je godine, naime, mlin pao pod stečaj, a zgradu i postrojenja je kupila firma Hochsinger. Zgrada je adaptacijom pretvorena u tvornicu likera, octa i rakije.

Izgradnja mlina na današnjoj lokaciji u vezi je s ini-

cijativnom Gradskog vijeća za uvođenje efikasnije plinske rasvjete u gradu Čakovcu. Saznavši za planove grada o uvođenju plinske rasvjete, vlasnik paromlina iz Guttorfölda u Mađarskoj Ljudevit Molnar, dostavio je ponudu, uz uvjet da dobije odgovarajuće gradilište bez naknade, da sagradi električnu centralu i mlin. Električna bi centrala strujom napajala čitav grad, davala dakle struju za javnu rasvjetu i privatne stanove. Od inicijative gradskog vijeća pa do potpisivanja ugovora s Ljudevitom Molnarom prošlo je gotovo godinu dana. Ugovor je potpisan 24. travnja